

УДК 347.451(477)

Ана Паєнок,*здобувач Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ МОМЕНТУ ВИКОНАННЯ СТОРОНАМИ ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ОBOB'ЯЗКІВ ЩОДО ОПЛАТИ, ПЕРЕДАЧІ ТА ПРИЙНЯТТЯ ТОВАРУ

Стаття присвячена аналізу питань, пов'язаних із установами особливостей, притаманних процесу виконання сторонами своїх обов'язків щодо оплати, прийняття й передачі товару за договором роздрібною купівлі-продажу товарів.

Ключові слова: договір роздрібною купівлі-продажу товарів, виконання покупцем договору роздрібною купівлі-продажу товарів, виконання продавцем договору роздрібною купівлі-продажу товарів, оплата товару, прийняття товару, передавання товару.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли йдеться про ринкові відносини, то практично в кожного вони асоціюються з правовідносинами, де основну роль відіграє торгівля. Однією зі складових частин, які забезпечують щоденний механізм ринкового обороту й без якої складно уявити існування та розвиток сучасної ринкової економіки, є договір роздрібною купівлі-продажу товарів, який покликаний задовольняти потреби громадян та інших суб'єктів цивільних правовідносин. Основним завданням договору роздрібною купівлі-продажу товарів є забезпечення потреб особи у формуванні цивілізованого ринку обміну товарів між продавцями й покупцями.

Актуальність дослідження та визначення моменту виконання сторонами обов'язків у договорі роздрібною купівлі-продажу товарів зумовлена тим, що в Цивільному кодексі України (далі – ЦК) містяться лише загальні умови щодо виконання покупцем і продавцем їхніх договірних зобов'язань. Однак, урахуовуючи невинний розвиток технічного прогресу, який торкнувся практично всіх сфер людського побуту, доречним, на нашу думку, є проведення дослідження в частині чіткого встановлення моментів виконання з боку покупця та продавця своїх основних обов'язків з урахуванням специфіки видів договору роздрібною купівлі-продажу.

Дослідження окремих аспектів обраної проблеми висвітлено в працях як українських, так і зарубіжних учених-цивілістів, а саме: О.В. Дзери, В.В. Луця, В.І. Борисової, Т.В. Бондаря, Н.С. Кузнецової, В.В. Вітрианського, М.А. Шевченко, В.П. Грибанова, Г.А. Осетинської, М.І. Брагінського, С.С. Бичкової, Я.М. Шевченко, О.С. Яворської та інших.

Метою статті є дослідження особливостей, пов'язаних із визначенням моментів виконання сторонами договору роздрібною купівлі-продажу товарів обов'язків щодо прийняття, передачі й оплати товару крізь призму чинного законодавства України та доктрини права.

Виклад основного матеріалу. Укладення договору роздрібною купівлі-продажу товарів породжує для його сторін обов'язок виконати взяті на себе за договором взаємні зобов'язання.

У юридичній літературі виконанням називають динамічний стан зобов'язання, завдяки якому реалізуються (здійснюються) права та обов'язки його сторін [1, с. 5]. Стаття 629 ЦК закріплює презумпцію обов'язковості виконання сторонами взятих на себе договором зобов'язань, адже в ній зазначено, що договір є обов'язковим для виконання сторонами [2]. Відповідно до статті 526 ЦК, зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов і вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що зазвичай висуваються [2].

Статтею 698 ЦК визначені основні обов'язки сторін, які в них виникають на підставі укладеного договору роздрібною купівлі-продажу товарів. Відтак за договором роздрібною купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність із продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що зазвичай призначається для особистого, домашнього або іншого використання, а покупець – прийняти товар та оплатити його [2]. Отже, з аналізу наведеної норми можна виділити два основні обов'язки покупця в договорі роздрібною купівлі-продажу товарів, щодо яких має бути реалізоване належне виконання, – обов'язок прийняти й оплатити. Однак з метою встановлення моментів виконання покупцем своїх основних обов'язків за договором роздрібною купівлі-продажу товарів пропонуємо з'ясувати, що необхідно розуміти під прийняттям та оплатою товару, а також розглянути основні форми оплати.

Зобов'язання прийняти товар у всіх договорах купівлі-продажу товарів покладається на покупця завжди, однак, окрім випадків, коли він має право вимагати заміни товару (у разі передан-

ня неякісного товару) або має право відмовитися від договору (стаття 689 ЦК).

Доволі часто обов'язок покупця прийняти товар у договорі роздрібної купівлі-продажу товарів може складатися з необхідності не лише виконати саме «прийняття товару» з рук продавця, а й із необхідності вчинити інші дії, пов'язані із забезпеченням такого прийняття. Указане простежується з частини 2 статті 689 ЦК, у якій зазначається, що покупець зобов'язаний учинити дії, які, відповідно до вимог, що зазвичай висуваються, необхідні з його боку для забезпечення передання та одержання товару, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Отже, під час укладення договору роздрібної купівлі-продажу з умовою про доставку товару чи дистанційного договору роздрібної купівлі-продажу необхідними діями для забезпечення передання й одержання товару будуть уважатися дії, пов'язані з появою покупця в домовленому між сторонами місці доставки, а також фактичні дії, пов'язані з прийняттям такого товару з рук продавця (чи посередника) в руки покупця, що надалі буде відображатися в накладній чи акті прийняття-передачі тощо. Тобто характер і послідовність дій покупця, необхідних для того, щоб його зобов'язання з прийняття товару вважалося виконаним, може залежати від властивостей товару, способів його передання й інших обставин [3, с. 68].

Водночас виконання обов'язку покупця щодо прийняття товару не призводить до припинення зобов'язання за договором роздрібної купівлі-продажу у зв'язку з виконанням покупцем указанного обов'язку, адже покупець ще зобов'язаний оплатити цей товар.

Відповідно до статті 706 ЦК, покупець у договорі роздрібної купівлі-продажу зобов'язаний оплатити товар за ціною, оголошеною продавцем у момент укладення договору, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті зобов'язання [2].

Визначення моменту виконання покупцем свого обов'язку з оплати товару в договорі роздрібної купівлі-продажу товарів прямо залежить від обраної ним форми розрахунку.

Згідно зі статтею 1087 ЦК, розрахунки за участю фізичних осіб, не пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть проводитися в готівковій або безготівковій формах за допомогою розрахункових документів в електронному або паперовому вигляді [2]. Водночас готівковою формою розрахунку є розрахунок, який здійснюється готівкою, під якою розуміють грошові знаки національної валюти України – банкноти й монети, у тому числі розмінні, обігові, пам'ятні монети, які є дійсними платіжними засобами [4], а безготівковим розрахунком вважається форма розрахунку, під час якої проводиться перерахування певної суми коштів із рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку на рахунки отримувачів коштів [5].

У договорах роздрібної купівлі-продажу товарів найбільшого поширення зазнали готівкова та безготівкова форми розрахунку (переважно з

використанням платіжної картки, під якою розуміють електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів із рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [6]).

Цікавою є також та обставина, що сьогодні під час розрахунку готівковими коштами покупці є обмеженими в граничній сумі покупки. Мова йде про імперативне законодавче встановлення граничних сум при такій формі розрахунку, які, відповідно до частини 3 статті 1087 ЦК, встановлюються Національним банком України [2]. Так, відповідно до пункту 1 Постанови Правління Національного банку України «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою» від 06.06.2013 № 210, для фізичної особи граничною сумою для розрахунку з підприємством (підприємцем) протягом одного дня за товари (роботи, послуги) встановлена гранична сума в розмірі 50 000 (п'ятдесят тисяч) гривень [7]. У договорі роздрібної купівлі-продажу товарів на стороні покупця може виступати і юридична особа, для якої вказаний нормативно-правовий акт установив граничну суму готівкового розрахунку в розмірі 10 000 (десять тисяч) гривень протягом одного дня [7]. На нашу думку, у вказаній диференціації відбувається певна дискримінація між фізичною особою-покупцем і юридичною особою-покупцем у договорі роздрібної купівлі-продажу в частині встановлення різних розмірів граничних сум готівкового розрахунку за товар. Тому вважаємо, що вказані положення необхідно узгодити й більш детально прописати критерії розмежування сум розрахунків, урахувавши різні сфери суспільного життя, де такі використовуються.

Не викликає сумнівів, що під час оплати товару готівковими коштами моментом, із якого обов'язок покупця вважатиметься виконаним, буде момент унесення ним коштів у касу продавця. Водночас важливо встановити, що вважатиметься моментом виконання обов'язку покупця щодо оплати товару в разі використання ним платіжної картки, де задіюється ще третя сторона – банк.

На переконання Н.Ю. Хорошавіної, моментом виконання обов'язку покупця з оплати товару з використанням платіжної картки буде вважатися момент списання з його рахунку необхідної грошової суми (вартості товару) [8, с. 152]. На перший погляд така позиція є цілком обґрунтованою та не викликає жодних заперечень, адже якщо в покупця з його рахунку зняті кошти, то він може вважатися таким, що виконав свій обов'язок. Однак на практиці доволі часто виникають ситуації, коли з рахунку покупця кошти списані, проте через збій банківської платіжної системи кошти не поступають на рахунок продавця, у зв'язку з чим продавець не передає товар, адже перед ним обов'язок покупця фактично не виконаний.

Відповідь на вказане питання спробуємо віднайти в Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», який регулює загальні засади функціонування платіжних систем і систем розрахунків в Україні, а також загальний порядок проведення переказу коштів у межах України. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», платником є особа, з рахунка якої ініціюється переказ коштів, отримувачем – особа, на рахунок якої зараховується сума переказу, а переказом коштів вважається рух певної суми з метою її зарахування на рахунок отримувача. Водночас, згідно зі статтею 30.1 зазначеного Закону, переказ коштів вважається завершеним із моменту зарахування суми переказу на рахунок отримувача [6]. Із вищеведеного можна дійти висновку, що обов'язок покупця з оплати товару в договорі роздрібної купівлі-продажу товарів у випадку використання ним платіжної картки буде вважатися виконаним у повному обсязі з моменту зарахування коштів, які становлять вартість товару, на рахунок продавця.

З аналізу змісту статей 662, 673 і 698 ЦК вбачається, що основним обов'язком, який продавець має виконати за договором роздрібної купівлі-продажу товарів, є обов'язок передати покупцеві товар установленої якості з усіма належностями й документами відповідно до умов договору.

Під час розгляду питання, пов'язаного з виконанням договору роздрібної купівлі-продажу, важливим є встановлення моменту, з якого обов'язок продавця щодо передавання товару вважається виконаним.

У юридичній літературі вказується, що переважно специфіка визначення моменту передавання товару за договором купівлі-продажу може бути зумовлена способом передавання товару, встановленим у договорі. Законодавець визначає такий спосіб залежно від місця, у якому відбувається передавання товару [3, с. 46].

Відповідно до статті 664 ЦК, обов'язок продавця передати товар покупцеві вважається виконаним у момент вручення товару покупцеві, якщо договором установлений обов'язок продавця доставити товар або надати товар у розпорядження покупця, якщо товар має бути переданий покупцеві за місцезнаходженням товару [2]. У вказаній нормі законодавець визначає, що потрібно розуміти під «наданням товару в розпорядження», вказуючи, що товар вважається наданим у користування, якщо: а) товар готовий до передавання покупцеві, тобто відповідним чином ідентифікований для цілей договору купівлі-продажу, зокрема шляхом маркування; б) підготовка до передавання товару покупцеві була здійснена у строк, що встановлений договором; в) товар, який готовий до передавання, знаходиться в належному місці; г) покупець поінформований про готовність товару до передавання з дотриманням правил повноти поінформованості, своєчасності та правдивості, а також з урахуванням подання такої поінформованості в доступній для сприйняття формі [9, с. 207].

Розглянуті правила визначення моменту виконання обов'язку продавця з передачі товару в договорі купівлі-продажу підлягають застосуван-

ню й під час визначення моменту виконання такого обов'язку продавця в договорі роздрібної купівлі-продажу товарів.

Специфіка договору роздрібної купівлі-продажу товарів полягає в тому, що в більшості випадків він укладається й виконується практично одночасно та безпосередньо в місці продажу товару. Проте існують випадки, коли виконання обов'язку продавця полягає не лише в переданні товару з усіма належностями, а й у його доставці покупцеві. Мова йде, зокрема, про договір роздрібної купівлі-продажу з умовою про доставку товару покупцеві. Так, відповідно до статті 704 ЦК, обов'язок продавця передати товар уважатиметься виконаним із моменту вручення товару покупцеві після його доставки в обумовлене договором місце [2]. Важливим елементом для належного виконання з боку продавця досліджуваного договірної зобов'язання є його виконання в межах установленого договором строку. Якщо сторони під час укладення договору роздрібної купівлі-продажу з умовою про доставку товару не передбачили строку для доставки та вручення покупцеві товару, то в такому разі товар має бути доставлений у розумний строк після одержання вимоги покупця (частина 3 статті 704 ЦК України) [2]. Дещо інша регламентація цього питання відображена в Правилах роздрібної торгівлі непродовольчими товарами, що затверджені Наказом Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 104, де в пункті 25 вказано, що доставка товарів здійснюється у строк не пізніше ніж 7 днів із моменту оформлення покупки, якщо інший строк не встановлено згідно з домовленістю сторін [10].

У ЦК відсутнє тлумачення терміна «розумний строк». На переказання В.В. Вітрянського, розумний строк є оцінним поняттям, межі якого можуть бути встановлені лише судовою практикою під час вирішення спору в конкретній ситуації [11, с. 80]. Загалом «розумним» прийнято вважати мінімальний строк, необхідний для виконання тієї чи іншої дії. Однак термін «розумний строк» усе ж належить до оцінних понять, якими у випадку виникнення спору доволі складно оперувати. З урахуванням цього, на нашу думку, у законодавчому регулюванні необхідно зводити до мінімуму використання оцінних понять. Отже, з метою уникнення наявності оцінних понять пропонуємо частину 3 статті 704 ЦК вдосконалити шляхом її наповнення положеннями, які вказані в статті 530 ЦК й пункті 25 Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами, що затверджені Наказом Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 104, і викласти в такій редакції: «Якщо договором не встановлений строк доставки товару для вручення його покупцеві, товар має бути доставлений покупцеві в розумний строк із дня видачі останньому квитанції чи іншого документа, що засвідчує факт укладення договору або оформлення доставки товару, однак не пізніше ніж у семиденний строк після одержання вимоги покупця, якщо інше не передбачено договором або актами цивільного законодавства».

Існує ще один різновид договору роздрібної купівлі-продажу товарів, який містить особливості щодо виконання продавцем обов'язку з

передання товару. Мова йде про договір роздрібно-ї купівлі-продажу товарів за зразками. Відтак, згідно з частиною 2 статті 702 ЦК, договір роздрібно-ї купівлі-продажу за зразками є виконаним із моменту доставки товару в місце, встановлене самим договором. На перший погляд указана частина статті не містить жодних недоліків, проте після аналізу її змісту можна дійти висновку, що фактично обов'язок продавця вважатиметься виконаним із «моменту доставки», а не з «моменту передання товару» покупцеві, що теж, на нашу думку, є недосконалим і потребує уточнення, оскільки можлива ситуація, коли продавець просто привезе товар у вказане договором місце без передачі його покупцеві й у випадку прямого трактування цього положення він виконає свою частину договірних зобов'язань. Тому пропонуємо уточнити частину 2 статті 702 ЦК шляхом унесення в неї змін у частині визначення моменту виконання обов'язку продавця, а саме прописати, що такий договір вважатиметься виконаним із моменту доставки товару в установлене договором місце та вчинення всіх інших дій, необхідних для забезпечення одержання покупцем товару, якщо інше не передбачено договором або законом.

Висновки

Отже, належність виконання зобов'язання покупця з прийняття товару в договорі роздрібно-ї купівлі-продажу товарів може бути обумовленим і необхідністю вчинити інші додаткові дії, такі як прибути в домовлене сторонами місце одержання товару. Щодо моменту виконання обов'язку покупця з оплати товару, то такий визначається з урахуванням особливостей обраної ним форми розрахунку. Відтак під час використання готівкової форми розрахунку обов'язок покупця з оплати товару вважатиметься виконаним із моменту передання готівкових коштів продавцю. Водночас у разі використання платіжної картки як одного зі способів здійснення безготівково розрахунку обов'язок покупця з оплати товару необхідно вважати виконаним із моменту зарахування необхідної суми коштів на рахунок продавця, а не з моменту зняття таких коштів із рахунку покупця.

Виконання обов'язку продавця з передачі товару покупцю в договорі роздрібно-ї купівлі-продажу товарів визначається залежно від обраного сторонами способу та місця виконання. Якщо договір передбачає передання товару в місцезнаходженні продавця, то обов'язок продавця вважатиметься виконаним із моменту надання

цього товару в розпорядження покупця. Якщо сторони уклали договір з умовою про доставку товару покупцеві, то обов'язок продавця з передання товару вважається належно виконаним із моменту передачі товару в обумовленому місці й в обумовлені строки.

Список використаних джерел:

1. Бондар Т.В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : [монографія] / Т.В. Бондар. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (у редакції від 19.10.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Договірне право України. Особлива частина : [навчальний посібник] / [Т.В. Бондар, О.В. Дзєра, Н.С. Кузнецова та ін.] ; за ред. О.В. Дзєри. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
4. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 № 637 (у редакції від 01.09.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>.
5. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 № 22 (у редакції від 17.04.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346 (у редакції від 06.11.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
7. Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою : Постанова Правління Національного банку України від 06.06.2013 № 210 (у редакції від 06.06.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1109-13>.
8. Хорошавина Н.Ю. Правовое регулирование договорных отношений розничной купли-продажи : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Н.Ю. Хорошавина. – Казань, 2007. – 225 с.
9. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О.В. Дзєри, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Т. 2. – 2008. – 1088 с.
10. Правила роздрібно-ї торгівлі непродовольчими товарами, затверджені Наказом Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 104 (поточна редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1257-07>.
11. Витрянский В.В. Новый Гражданский кодекс и суд / В.В. Витрянский // Хозяйство и право. – 1997. – № 6. – С. 20–23.

Стаття посвящена аналізу питань, пов'язаних з встановленням особливостей, притаманних процесу виконання сторонами своїх зобов'язань щодо оплати, прийняття та передачі товару по договору розничної купівлі-продажу товарів.

Ключевые слова: договор розничной купли-продажи товаров, выполнение покупателем договора розничной купли-продажи товаров, выполнение продавцом договора розничной купли-продажи товаров, оплата товара, принятие товара, передача товара.

The questions connected with the establishment of peculiarities which are characteristic of the process of discharging of parties' payment obligations, acceptance and transfer of goods under the retail sales and purchase agreement are analyzed in the article.

Key words: retail sales and purchase agreement, buyer's discharging of the retail sales and purchase agreement as to acceptance and payment for goods, seller's discharging of the retail sales and purchase agreement as to transfer of goods.